YIRIK SANOAT KORXONALARIDA INVESTITSION LOYIHALARNI MOLIYALASHTIRISHNING MOLIYA-KREDIT MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH

To'rayeva Sevinch Sirojiddinovna
Olmaliq kon-metallurgiya kombinati
Magistr: Bank-moliya akademiyasi
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23172870

Annotatsiya. Ushbu tezisda yirik sanoat korxonalarida investitsion loyihalarni moliyalashtirishning moliya-kredit mexanizmini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Bank kreditlari, korxonaning o'z mablag'lari, obligatsiyalar, lizing, sindikatlashgan kreditlar va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash vositalarining o'zaro uyg'unligi tahlil qilinadi. Moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish, uzoq muddatli kredit resurslari ulushini oshirish, loyiha pul oqimlariga asoslangan kreditlashni kengaytirish hamda foiz, valyuta va likvidlik risklarini boshqarish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: yirik sanoat korxonasi, investitsion loyiha, moliyalashtirish, bank krediti, lizing, obligatsiya, sindikatlashgan kredit, loyiha moliyalashtirish, moliya-kredit mexanizmi.

KIRISH

Yirik sanoat korxonalarida investitsion loyihalar ishlab chiqarish quvvatlarini modernizatsiya qilish, energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish, mahsulot tannarxini pasaytirish va eksport salohiyatini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Bunday loyihalar katta hajmdagi kapital qo'yilmalarni talab qilgani sababli ularni faqat korxonaning o'z mablag'lari hisobidan moliyalashtirish ko'pincha yetarli bo'lmaydi. Shu sababli bank kreditlari, qimmatli qog'ozlar, lizing, davlat kafolatlari va boshqa moliyaviy instrumentlarni birlashtiruvchi samarali moliya-kredit mexanizmi zarur bo'ladi (1,2).

O'zbekistonda investitsiya faoliyatini huquqiy tartibga solish va investorlar uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish bo'yicha izchil tizim shakllantirilmoqda. Amaldagi qonunchilik investitsiya faoliyatining asosiy tamoyillari, investor huquqlari va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini belgilab beradi (6). Shu bilan birga, yirik sanoat loyihalarining uzoq muddatli xarakteri moliyalashtirish muddatlari, foiz stavkalari va pul oqimlari o'rtasidagi nomuvofiqliklarni kamaytirishni talab qiladi.

Tadqiqotning maqsadi yirik sanoat korxonalarida investitsion loyihalarni moliyalashtirishning amaldagi moliya-kredit mexanizmini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflarni asoslashdan iborat.

ASOSIY QISM

Investitsion loyihani moliyalashtirish mexanizmi moliyaviy resurslarni shakllantirish, ularni loyiha bosqichlari bo'yicha taqsimlash, kredit majburiyatlarini boshqarish va investorlar daromadliligini ta'minlashga xizmat qiladigan iqtisodiy munosabatlar majmuasidir. B. Mamatov, D. Xo'jamqulov va O. Nurbekov investitsiyalarni moliyalashtirishda ichki va tashqi manbalar nisbatini oqilona belgilash, kapital qiymatini hisobga olish va loyiha samaradorligini moliyalashtirish shartlari bilan birgalikda baholash zarurligini ta'kidlaydi (1).

Yirik sanoat loyihalarida bank krediti asosiy tashqi manbalardan biri bo'lib qolmoqda. Biroq faqat an'anaviy kreditlashga tayanish korxonaning qarz yukini oshiradi. Shuning uchun kredit portfelini uzoq

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

muddatli investitsion kreditlar, sindikatlashgan kreditlar va loyiha moliyalashtirish shakllari hisobiga diversifikatsiya qilish maqsadga muvofiq. Loyiha moliyalashtirishda qarzni qaytarish manbai korxonaning umumiy aktivlaridan ko'ra, avvalo, loyihaning kelgusidagi pul oqimlari bilan bog'lanadi. Bu mexanizm kreditor uchun riskni aniqroq baholash, korxona uchun esa moliyalashtirishni alohida loyiha iqtisodiyotiga bog'lash imkonini beradi (2,3).

Moliya-kredit mexanizmini takomillashtirishning yana bir yo'nalishi obligatsiyalar va boshqa kapital bozori instrumentlaridan foydalanishni kengaytirishdir. Korporativ obligatsiyalar yirik korxonalarga bank kreditiga muqobil yoki uni to'ldiruvchi uzoq muddatli resurs manbaini yaratadi. Kapital bozorini chuqurlashtirishga qaratilgan yangi chora-tadbirlar ham mahalliy investorlarning mablag'larini real sektor loyihalariga jalb qilish imkoniyatlarini kengaytirishga yo'naltirilgan (7).

Lizing mexanizmi ayniqsa texnologik uskunalarni yangilashda samarali hisoblanadi. Korxona katta miqdordagi mablag'ni bir vaqtning o'zida yo'naltirmasdan turib asosiy vositalardan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu sababli lizingni modernizatsiya loyihalarining alohida bloklari bo'yicha qo'llash, kredit resurslarini esa qurilish-montaj va infratuzilma xarajatlariga yo'naltirish moliyalashtirish manbalarini muvozanatlashtiradi (4,5).

Amaliyotda moliya-kredit mexanizmining samaradorligi kredit muddati bilan loyihaning o'zini oqlash davri o'rtasidagi moslikka ham bog'liq. Qisqa yoki o'rta muddatli kredit hisobidan uzoq muddatli sanoat obyektini moliyalashtirish likvidlik bosimini kuchaytiradi. Shu sababli imtiyozli davr, moslashuvchan to'lov grafigi, foiz stavkasini qayta ko'rib chiqish imkoniyati va pul oqimiga bog'langan amortizatsiya jadvali kabi shartlardan foydalanish muhimdir.

Yirik sanoat loyihalarini moliyalashtirishda moliyaviy risklar ham moliya-kredit mexanizmining ajralmas qismi hisoblanadi. Foiz stavkasi oshishi qarzga xizmat ko'rsatish xarajatlarini ko'paytiradi, valyuta kursining o'zgarishi xorijiy valyutadagi kredit yukini og'irlashtiradi, likvidlik riski esa loyiha qurilishining kechikishi yoki rejalashtirilgan tushumlarning kechikishi natijasida yuzaga kelishi mumkin. Shu bois kredit shartnomalarida risklarni taqsimlash, sug'urta, valyuta tushumlari va valyuta majburiyatlarini muvofiqlashtirish, zaxira hisobvaraqlarini shakllantirish kabi vositalardan foydalanish zarur.

Yirik sanoat korxonalarida moliya-kredit mexanizmini takomillashtirish uchun birinchi navbatda moliyalashtirishning "yagona manba" modelidan voz kechib, kombinatsiyalashgan modelga o'tish lozim. Bunda korxonaning o'z mablag'lari boshlang'ich kapital sifatida, uzoq muddatli bank krediti asosiy investitsion xarajatlar uchun, lizing texnologik jihozlar uchun, obligatsiyalar esa keyingi bosqichlarda uzoq muddatli resurs jalb qilish uchun qo'llanishi mumkin. Ikkinchidan, banklarda yirik loyihalarni baholashda garov qiymatidan tashqari loyiha pul oqimi, DSCR, NPV, IRR, qarz/kapital nisbati va sezgirlik tahlilini majburiy ko'rsatkichlar sifatida qo'llash maqsadga muvofiq. Uchinchidan, davlat qo'llab-quvvatlovi to'g'ridan-to'g'ri budjet mablag'lari berishdan ko'ra, kafolat, foiz xarajatlarini qisman kompensatsiya qilish va infratuzilma xarajatlarini hamkorlikda moliyalashtirishga yo'naltirilsa, xususiy kapitalni jalb qilish samarasi yuqori bo'ladi.

1-jadval. Yirik sanoat loyihalarini moliyalashtirish mexanizmini takomillashtirish yo'nalishlari

Yo'nalish	Amaldagi muammo	Taklif etilayotgan mexanizm
Kreditlash	Qisqa muddatli resurslar ulushi yuqori	Uzoq muddatli va sindikatlashgan kreditlar

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

		ulushini oshirish
Kapital bozori	Bank kreditiga yuqori bog‘liqlik	Korporativ obligatsiyalar orqali resurs jalb qilish
Loyiha bahosi	Garovga ortiqcha tayanish	Pul oqimi, DSCR, NPV va IRR asosida baholash
Risklarni boshqarish	Foiz va valyuta xatarlarining yuqoriligi	Sug‘urta, hedjirlash va zaxira hisobvaraqlari
Davlat ko‘magi	To‘g‘ridan-to‘g‘ri moliyalashtirishga tayanish	Kafolat, kompensatsiya va infratuzilma hamkorligi

XULOSA

Yirik sanoat korxonalarida investitsion loyihalarni moliyalashtirishning samaradorligi faqat kredit hajmini oshirish bilan emas, balki moliyalashtirish manbalari tarkibini optimallashtirish bilan belgilanadi. Bank krediti, lizing, obligatsiya va korxonaning o‘z mablag‘larini yagona moliyaviy model doirasida uyg‘unlashtirish qarz yukini muvozanatlashtirish va kapital qiymatini pasaytirishga xizmat qiladi.

Moliya-kredit mexanizmini takomillashtirish uchun uzoq muddatli investitsion va sindikatlashgan kreditlarni kengaytirish, loyiha pul oqimlariga asoslangan kreditlashni joriy etish, korporativ obligatsiyalar bozoridan faol foydalanish, risklarni sug‘urta va boshqa moliyaviy vositalar orqali taqsimlash zarur. Shuningdek, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini xususiy kapitalni rag‘batlantiruvchi kafolat va kompensatsiya vositalari bilan uyg‘unlashtirish yirik sanoat investitsiyalarining moliyaviy barqarorligini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mamatov, B. S., Xo‘jamqulov, D. Yu., & Nurbekov, O. Sh. (2014). Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish. Toshkent: Iqtisod-Moliya.
2. Imomov, H. H. (2010). Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish. Toshkent: Iqtisod-Moliya.
3. Karlibayeva, R. X. (2011). Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish. Toshkent: Cho‘lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
4. Samatov, G‘. A., & Rustamova, I. B. (2013). Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish. Toshkent: ToshDAU.
5. Toshov, O. (2012). Investitsion faoliyatni moliyalashtirishni takomillashtirish. Toshkent: Akademnashr.
6. O‘zbekiston Respublikasi. (2019). Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida: O‘RQ-598-son Qonun. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2025). Kapital bozorida investitsiya muhitini yaxshilashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida: PF-254-son Farmon.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.